

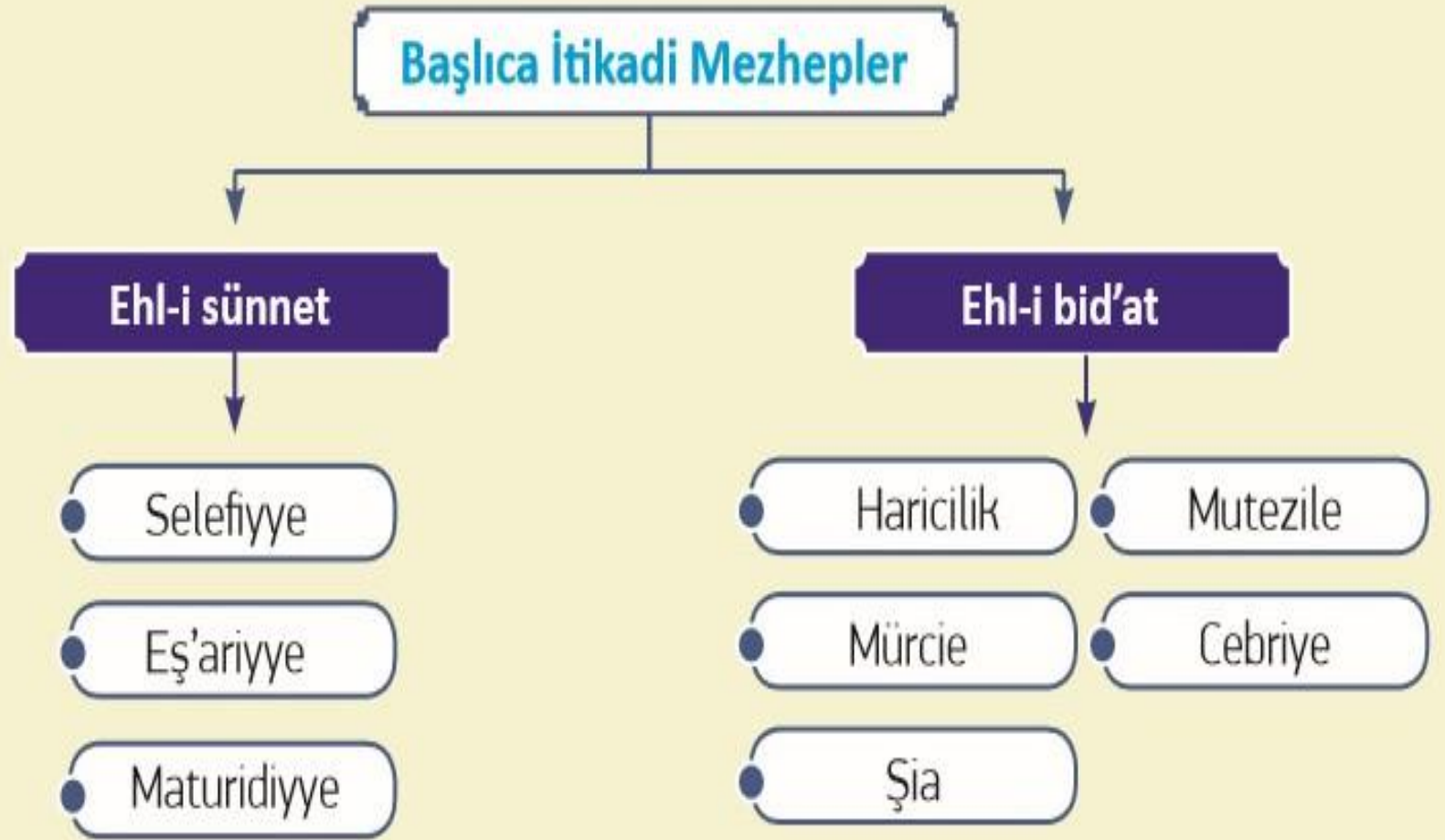
KELAM

3. ÜNİTE

**DİNİN ANLAŞILMASINDA
FARKLI YORUMLAR**

4. İtikadi ve Siyasi Yorumlar

Başlıca İtikadi Mezhepler

1.

EHL-İ SÜNNET

Ehl-i sünnet ve'l cemaat,

- Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sünnetine uyan, onun ve ashabının yolundan yürüyen kimselere verilen bir isimdir.
- Bu ifade, hicri III. asırda diğer mezheplerin dışında, Müslümanların büyük çoğunluğunu temsil edenler için yaygın bir tarzda kullanılmaya başlamıştır.
- İslam dünyasında her daim Müslümanların çoğunluğunu oluşturmuş ve inanç ve amel bakımından da sahih din anlayışını temsil etmiştir.
- Ehl-i sünnet'in inançla ilgili görüşlerinin şekillenmesinde, ilke ve esaslarının belirlenmesinde etkili olan isimlerin başında Hasan Basrî ve İmam-ı Âzam Ebu Hanîfe gelmektedir.

Ehl-i sünnet'in genel görüşleri

- ✓ Allah vardır, birdir, eşi benzeri yoktur ve O'na mahsus sıfatlar vardır.
- ✓ Allah, her şeyin yaratıcısıdır.
- ✓ İman, dil ile ikrar ve kalp ile tasdikten ibarettir.
- ✓ İman ve amel birbirinden farklıdır. Amel imanın bir parçası değildir.
- ✓ İnsanlar hür irade sahibidirler ve yaptıklarından sorumludurlar.
- ✓ Allah her topluma peygamber göndermiştir. Hz. Muhammed peygamberlerin sonuncusudur.
- ✓ Kur'an Allah'ın vahyidir ve Allah'tan geldiği gibidir, değişmemiştir.
- ✓ İnsanlar öldükten sonra tekrar diriltileceklerdir. Cennet ve cehennem haktır, el'an yaratılmışlardır. Allah ahirette müminler tarafından görülecektir.
- ✓ İlk dört halifenin hilafet sırası; Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali şeklindedir.
- ✓ Bir mümine kâfir demek doğru değildir. Ehl-i kible (namaz kılan bir kimse) tekfir edilemez.

Selefilik

- Selefilik; Allah'ın (c.c.) sıfat ve fiilleri başta olmak üzere inanç konularına ait olan ayet ve hadisleri hiçbir yorum yapmadan oldukları gibi kabul edip iman eden Ehl-i sünnet yaklaşımıdır.
- İlmî anlamda Selef derken Ehl-i sünnetin öncüleri kastedilir.
- Sahabe döneminden sonraki ilk devir mezhep imamı, önde gelen fıkıh ve hadis âlimleri Selefiyye olarak kabul edilir.
- Selefiyye mezhebi sonraki asırlarda Ahmed b. Hanbel'in fıkıh ekolüne bağlı âlimler tarafından devam ettirilmiştir.
- Ayet ve hadis metinlerine sıkı sıkıya bağlı olan Selefiyye âlimleri tartışmalı konulara fazla girmemişlerdir.

Selef âlimlerinin yedi temel prensibi

- ✓ **Takdis:** Cenab-ı Allah'ı (c.c.) şanına uygun düşmeyen şeylerden tenzih etmek.
- ✓ **Tasdik:** Kur'an-ı Kerim ve hadislerde Allah'ın isim ve sıfatları hakkında nasıl bir ifade kullanılmış ve ne söylenmişse onları olduğu gibi kabul etmek; yani, Allah'ı bizzat kendisinin ve peygamberinin tanıttığı gibi bilip tasdik etmek.
- ✓ **Aczini itiraf etmek:** Bilhassa nasta geçen müteşabih ifadeler konusunda tevil ve yorum yapmadan bu konuda aczini kabul etmek.
- ✓ **Sükût (susmak):** Yine nasta geçen müteşabih ifadeleri anlamayanların bunlar hakkında soru sormayıp susmaları.
- ✓ **İmsak (uzak tutma):** Müteşabih ifadeler üzerinde yorum ve te'vilden kendini alıkoymak.
- ✓ **Keff:** Müteşabih olan hususlarla zihnen bile meşgul olmamak.
- ✓ **Marifet ehlini teslim:** Müteşabihe giren konuları bilmesi mümkün olan Hz. Peygamber'in, sahabenin ve otorite âlimlerin söylediklerini kabul ve tasdik etmek.

Eş'arilik

- İmam Eş'arî 873 tarihinde Basra'da doğmuş, kırk yaşına kadar Mutezile mezhebine bağlı kalmıştır. Mutezile'nin görüşlerini doyurucu bulmadığı için bu mezhepten ayrılmış, Ahmed b. Hanbel'in izinden giden hadisçilere katılmış ve daha sonra Eş'arîliğin öncüsü olmuştur.
- İmam Eş'arî eserlerinde başta Mutezile olmak üzere, bidat mezheplerini reddetmiş, Yüce Allah'ın ezelî sıfatları bulunduğunu kabul etmiş, inanç konularında akla değer vererek ayet ve hadislerin yanında akli delilleri de kullanmıştır. Eş'arî'nin inanç metodu, kendisinden sonra gelen kelamcılar tarafından da devam ettirilmiştir.
- Eş'arîlik; Bâkılânî (ö. 403/1013), Cüveynî (ö. 478/1085), Gazzâlî (ö. 505/1111), Fahreddin Râzî (ö. 606/1210), Beyzâvî (ö. 685/1286), Teftâzânî (ö. 792/1390) ve Seyyid Şerif Cürcânî (ö. 816/1413) gibi âlimler sayesinde Ehl-i sünnet'in güçlü bir ekolü olarak devam etmiştir.
- Eş'arîlik daha çok Mutezile'ye karşı tez olarak doğmuştur. Mutezile'yi reddetmek için aynı yöntemi kullanan Eş'arî bilginler zamanla yoruma (tevil) daha çok yer vermişlerdir. Zaman zaman da kelamda yenilikler ve değişiklikler yapmışlar, kelam ilmini felsefeyle rekabet edebilecek bir güce kavuşturmuşlardır. Eş'arîlik daha çok Mısır, Irak, Suriye, Kuzey Afrika ve Endonezya'da yayılmıştır.

Eş'arîliğin bazı görüşleri

- ✓ **İman:** Hz. Peygamber'i, vahiy yoluyla Allah'tan (c.c.) alıp tebliğ ettiği ve bize kadar sağlam yöntemlerle ulaşan hususlarda kalben tasdik etmekten ibarettir. Eş'arî başta olmak üzere Beyhakî ve Beyzâvî gibi bazı âlimler ise kalpteki tasdikin dille ifade edilmesini de şart koşmuşlardır.
- ✓ **Marifetullah (Allah'ın bilinmesi):** Akıl hiçbir şeyi vacip kılamaz. Akıl, Allah'ı (c.c.) bulabilecek güçte bile olsa Allah'ı (c.c.) bilmek dinen vaciptir. Şeriattan, dinden haberi olmayan insan, hiç bir şeyden sorumlu değildir.
- ✓ **Nübüvvet (Peygamberlik):** Nübüvvet için erkek olmak şart değildir. Kadın da peygamber olabilir.
- ✓ **Güç Yetirilemeyen Şeyle Teklif:** Allah'ın (c.c.) insanın gücünün dışında kalan bir şeyin yapılmasını emretmesi ve kullarını bununla mükellef tutması caizdir. Ama böyle bir durum vaki olmamıştır.
- ✓ **Şefa'at:** Şefa'at haktır ve kıyamet günü gerçekleşecektir.
- ✓ **Rü'yet (Allah'ın görülmesi):** Yüce Allah'ın (c.c.) ahirette müminler tarafından gözle görülmesi mümkündür ve görülecektir.

Maturîdîlik

- Akaid konusunda Ebu Mansûr Muhammed b. Mahmud el-Maturîdî'nin (ö.944) görüşlerini benimseyenlerin oluşturduğu Ehl-i sünnet mezhebine Maturîdiyye denilir.
- İmam Maturîdî yaklaşık 852 yılında Özbekistan'ın Semerkand şehrinin bir köyü olan Maturid'de doğmuştur.
- Ehl-i sünnetin temel prensiplerini hem ayet ve hadis hem de akli delillerle savunmuş olan Maturîdî özellikle Mutezile ve Şia'nın görüşlerini reddetmiştir. Hanefî mezhebine bağlı insanların bulunduğu bir çevrede yaşamış olan Maturîdî'nin *Te'vilâtü'l-Kur'an* ve *Kitabu't-Tevhid* isimli eserleri bize kadar ulaşabilmiştir. O, 944 yılında yine Semerkant'ta vefat etmiştir.
- Maturîdîlik ayet ve hadisle birlikte akli da dinin anlaşılması için gerekli bir temel kabul etmiştir.
- Maturîdî, İmam Ebu Hanife'nin akaid konusunda koyduğu prensipleri açıklayıp geliştirdiği için Ebu Hanife'nin İmam Maturîdî üzerinde ciddi bir etkisi vardır.
- İmam Maturîdî'den sonra bu mezhebin gelişmesine Hakîm es-Semerkandî (ö. 342/953), Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî (ö. 493/1100), Ebü'l-Muîn en-Nesefî (ö. 508/1115), Necmeddin Ömer en-Nesefî (ö. 537/1142), Nureddin es-Sabuni (ö. 580/1184), Kemaleddin ibni Hümam (ö. 861/1457) gibi âlimler ciddi katkılarda bulunmuştur. Maturîdîlik daha çok Türkiye, Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya, Çin, Hindistan ve Pakistan'da yayılmıştır.

Maturîdîliğin bazı görüşleri

- ✓ İman; dil ile ikrar, kalp ile tasdikten ibarettir.
- ✓ Amel imandan bir cüz değildir. Allah (c.c.) Kur'an'da bu ikisini ayrı kullanmıştır.
- ✓ İnsanın akıl yoluyla Allah'ın (c.c.) varlığına ulaşması mümkündür.
- ✓ Kur'an Allah'ın (c.c.) kelimidir; kelam Allah'ın (c.c.) zatı ile beraber olan ezeli bir sıfattır. Ancak Kur'an harfleri ve sesleri sonradan yaratılmıştır.
- ✓ İnsanın fiillerini Allah (c.c.) yaratır, insan kesb eder. İnsan bütün fiillerinden sorumludur.
- ✓ Mürtekib-i kebire (büyük günah işleyen kimse) günahı helal saymadıkça dinden çıkmaz.
- ✓ Allah(c.c.), ahirette görülecektir. Fakat biz bunun keyfiyetini bilemeyiz.

2.

EHL-İ BID'AT

Hâricîlik

- Sıffîn Savaşından sonra (M.S. 657) gerçekleşen Hakem Olayında (Tahkim Hadisesi) Hz. Ali'yi destekleyen bir grup Hz. Ali'den ve ordusundan ayrılmıştır.
- Bunlara ayrılan, terk edip giden anlamında Hâricî denmiştir. Bunlar "...Hüküm yalnızca Allah'a aittir..." ayetini delil göstererek kendileri dışında, savaşan herkesi küfürle suçlamışlardır.
- Haricilik Müslümanlar arasında ortaya çıkan siyasi ve itikadi nitelikli ilk harekettir.

Hâricîliğin doğuşunda etkili olan sebepler

- Hâricîlerin çölde yaşayan kimseler olarak şehir hayatına ve kültürüne uyum sağlayamaması,
- Kureyş'in merkezî otoritesine duyulan tepki,
- Hz. Osman döneminde Ümeyye oğullarının istismarıyla oluşan yanlışlıklar,
- Sadece Kur'an'ın zahirî yorumuna dayalı din anlayışı.

Hâricîlerin görüşleri

- ✓ İslam'ın en ideal uygulaması Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer döneminde olmuştur.
- ✓ Halife olmak için Kureyşli olmak şart değildir.
- ✓ Zalim yöneticilere isyan etmek zorunludur.
- ✓ Amel ile iman bir bütündür. Büyük günah işleyen kişi dinden çıkararak kâfir olur.
- ✓ Hz. Osman ilk altı yıldan sonra, Hz. Ali de Hakem Olayını kabul ettiği için küfre düşmüştür.

Mürctie

- Kelam ilminde ise; mürtekeb – i kebire diye kavramlaştırılan büyük günah işleyen kimsenin inancı ve ahiretteki durumu ile ilgili herhangi bir karar vermeyip böyle bir kişinin hükmünü Allah'a (c.c.) havale eden mezhebe verilen isimdir.
- Büyük günah işleyenlerin hükmünü öbür dünyaya bıraktıklarından dolayı mezheb Mürctie (geri bırakanlar) ismini almıştır. Bu anlayışa da irca (hükmü ahirete bırakma) denir.
- Mürctie'nin doğuşunda siyasi, dinî, ekonomik ve sosyopolitik yapının büyük etkisi vardır.
- Mürctie, Hâricîlerin aşırı fikirlerine, şiddet eylemlerine ve siyasi çekişmelere bir tepki olarak doğmuştur.
- İslam toplumunda bazı Müslümanlar siyasete karışmamayı esas alarak sosyal olaylardaki tavırlarını itikadi alana da taşımışlardır. Böylece Mürctie mezhebi ortaya çıkmıştır.

Mürcie'nin bazı görüşleri

- ✓ Büyük günah sebebiyle insan imandan çıkmaz, küfre de düşmez. Fâsık olur. Durumu Allah'a (c.c.) kalmıştır.
- ✓ İman; Allah'ı (c.c.) ve Resulünü bilmek ve tanımaktır. Küfür Allah'ı bilmemektir.
- ✓ Amel imanının parçası olmadığından amele bağlı olarak iman artmaz veya eksilmez.

Şia

- Sözlükte grup, topluluk, taraftar ve yardımcılar anlamlarına gelen Şia, terim olarak Dördüncü Halife Hz. Ali'nin tarafını tutanların ve onun diğer bütün sahabilerden üstün olduğunu kabul edenlerin mezhebidir.
- Şia, hilafetin nas ve tayin yoluyla Hz. Ali'ye ve soyuna tahsis edildiğini iddia eder. Bu mezhep dinî ve fikrî olmaktan çok hilafet tartışmalarından doğmuş siyasi bir mezheptir.
- Şia'ya göre Hz. Peygamber kendisinden sonra Hz. Ali'nin halife olacağını açıklamıştır.
- Şia'ya göre Hz. Ali ve sonraki imamlar da kendilerinden sonra kimin imam olacağını bildirmişlerdir.

Şia'nın bazı görüşleri

- ✓ Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra Müslümanların en üstünü Hz. Ali'dir. Halifelik ve imamet, çözümü insanlara bırakılabilecek işlerden değildir. Şia'ya göre imamet meselesi dinin asıllarındandır ve bir kimsenin mümin olabilmesi için imameti kabul etmesi gerekir. İmamet nas ve tayin ile dir.
- ✓ İmamlar peygamberler gibi büyük ve küçük günahlardan korunmuşlardır. (Masum imam anlayışı)
- ✓ İlk üç halife hilafeti Hz. Ali'nin elinden almışlardır. Bu sebeple zalimdirler. Onlara uyanlardan uzaklaşmak (teberri) gereklidir.
- ✓ Büyük günah işleyenler tövbe etmeden ölürlerse ebedî olarak cehennemde kalırlar.

Mutezile

- Kelime olarak ayrılanlar ve uzaklaşanlar anlamına gelir.
- Mutezile tabiin âlimlerinden Hasan Basrî'nin (ö. 110/728) dersini ve görüşlerini terk eden Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) ile ona uyanların oluşturduğu mezheptir.
- Bir görüşe göre Hasan el-Basrî'ye meclisinde büyük günah işleyenin durumu sorulmuştu. Henüz Hasan Basrî cevap vermeden Vâsıl, büyük günah işleyen kimsenin küfür ile iman arasında bir konumda olduğunu söylemiş, hocasını ve görüşlerini terk etmiştir.
- Akılcı bir mezhep olan Mutezile, mantık kurallarıyla çelişir gördüğü ayet ve hadisleri, başka anlamlarda yorumlamış ve bu işi yaparken akla öncelik vermiştir.
- Onlar, ehl-i sünnetin aksine, Kur'an-ı Kerim'in de yaratılmış olduğunu ve dolayısıyla kadim olamayacağını iddia etmişlerdir.
- Abbasiler devrinde özellikle Halife Me'mun ile birlikte devletin resmî mezhebi hâline gelen Mutezile, Kur'an-ı Kerim'in sonradan yaratılmış (mahlûk) olup olmadığı (Halku'l-Kur'an) konusundaki görüşlerini baskıcı bir tutumla Ehl-i sünnet âlimlerine kabul ettirmek istemiştir.
- İslam tarihinde Kur'an'ın mahluk olduğu görüşü üzerinden yapılan baskılar sebebiyle 830-850 yılları arasındaki döneme "mihne yılları" denilmiştir.

Mutezile'nin Temel İlkeleri (Usul-i Hamse)

- ✓ **Tevhid:** Allah'ın (c.c.) sıfatları zatının aynıdır. Allah (c.c.) zatı ile bilir, zatı ile görür. Mutezile Allah'ın (c.c.) sıfatlarını reddeder. Allah'ın (c.c.) zatı dışında ayrıca sıfatları yoktur.
- ✓ **Adalet:** İnsan yaptığından sorumludur. Mutezile'ye göre insanın yaptıklarından sorumlu tutulabilmesi için kendi fiillerini kendisinin yaratması gerekir.
- ✓ **El-Menzile beynel menzileteyn:** Büyük günah işleyen ne tam mümin ne de kâfirdir. Bu ikisi arasındadır. Eğer tövbe etmeden ölürse ebedî olarak cehennemde kalacak, tövbe ederse mümin olarak cennete girecektir.
- ✓ **El Va'd ve'l Va'id:** Allah'ın (c.c.) adaleti iyilikleri mükâfatlandırmayı, kötülüklere ceza vermeyi zorunlu kılar. Mutezile bu sebeple günah işledikten sonra tövbe etmeyen kulu Allah'ın (c.c.) bağışlamasını ve şefaati reddeder.
- ✓ **El-Emr Bi'l-Maruf ve'n -Nehy ani'l Münker:** İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak her kul için zorunludur.

Cebriyye

- Cehm b. Safvan'ın (ö.128/745) kurmuş olduğu mezheptir. Kaderi inkâr edip Allah (c.c.) tarafından önceden tayin edilmiş bir kaderin bulunmadığını, insanın fiil ve tavırlarında tamamen serbest olduğunu savunan Kaderiye inancına bir tepki olarak doğduğu kabul edilir.
- Mutezile mezhebinin de tam zıddı olan Cebriye'ye göre insan rüzgâra kapılmış yaprak gibidir. Rüzgâr yaprağı nereye savurursa yaprak o yöne gider. Onun için insanın yaptığı işleri Allah (c.c.) takdir etmiştir.
- Allah (c.c.) geleceği bildiğinden, meydana gelecek olayları da tamamen ve önceden kendi iradesine göre tespit etmiştir. Allah (c.c.), cansız bitkinin hareketlerini yarattığı gibi, insanın fiillerini de yaratır. Yukarıya fırlatılan bir taş nasıl düşmeye mahkûmsa insan da fiillerini yapmaya mahkûmdur. Kul ibadeti de günahı da elinde olmaksızın işler.
- Cebriyye mezhebi, her şeyin bir kadere bağlı olduğuna dair ayetleri kendi görüşlerine delil olarak göstermiş, buna karşın insanda müstakil ve hür bir iradenin varlığını gösteren, insanın seçme kabiliyeti bulunduğunu ifade eden ayetleri ise te'vil etmiştir.

Cebriyye'nin görüşleri

- ✓ İnsan herhangi bir şey yapmaya kadir değildir; Allah (c.c.) tarafından yazılmış ve yaratılmış fiilleri yapmaya mecburdur. İnsanın iradesi de hürriyeti de yoktur.
- ✓ Allah (c.c.), yaratıkların vasıflandığı sıfatlarla vasıflanmaz. Allah'ın (c.c.) sıfatları yoktur.
- ✓ Allah'ın (c.c.) ilmi ve kelamı hâdistir, sonradan yaratılmıştır.
- ✓ Yapılan iyilik ve kötülüklere sevap ve cezanın verilmesi zorunludur. Allah'ın (c.c.) af ve mağfireti, Peygamber'in şefaati kabul edilemez.
- ✓ Cennet ve cehennemin sonu vardır.
- ✓ İman, Allah'ı (c.c.) bilmektir.
- ✓ Allah (c.c.) ne dünyada ne ahirette görülmez.

Hazırlayan

Aydın AKYÜZ
İHL MESLEK DERSLERİ ÖĞRETMENİ
KELAM DERS KİTABI